

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: "CİNAYƏT HÜQUQU"

FƏNN: "Ekologiya hüququ"

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu №5: "Ekoloji-hüquqi məsuliyyət"

Vaxt – 4 saat

Mühazirə – 2 saat

Seminar – 2 saat

Yenidən işlədi:

"Cinayət hüququ" kafedrasının rəisi,

polis polkovniki, h.e.f.d. **İmrəli Məmmədii**

Mühazirə kafedra iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № _____, " ____ " _____ 2018-ci il.

Bakı – 2018

Mövzu №5: “Ekoloji-hüquqi məsuliyyət”

P L A N :

1. Ekoloji-hüquqi məsuliyyətin anlayışı, mahiyyəti və funksiyaları.
2. Ekoloji hüquqpozmaların anlayışı və tərkibi.
3. Ekoloji hüquqpozmalara görə məsuliyyətin növləri.

Ə D Ə B İ Y Y A T :

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2018
2. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (8 iyun 1999-cu il).
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2018, mad.247-261.
4. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi. Bakı: Qanun, 2016, mad. 76-113.
5. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2014, mad. 1096-1116.
6. *Nuriyev S.Q., Əsgərov Ə.T., Əhmədov Z.V.* Ekologiya hüququ. Dərslik. Bakı: Qanun, 2003.
7. *Arzu İskəndərova, Kamal Abbasov.* Ekologiya hüququ üzrə praktikum. Bakı: Patronat-S, 2002.

GİRİŞ

Cənab müdavimlər, əvvəlki mühazirədə biz ətraf təbii mühitin mühafizəsi mexanizmi barədə danışdıq və ətraf təbii mühitin mühafizəsi və təbiətdən istifadə ilə bağlı dövlətin fəaliyyətini öyrəndik. Bu mühazirədə isə biz ətraf təbii mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan istifadə ilə bağlı mövcud qanunların pozulması nəticəsində yaranan ekoloji-hüquqi məsuliyyətin formaları, ekoloji hüquqpozmanın tərkibi və ekoloji məsuliyyətin növləri barədə söhbət açacağıq.

Ekoloji-hüquqi məsuliyyət institutunun öyrənilməsinin polis əməkdaşları üçün mühüm praktiki əhəmiyyəti vardır. Bundan irəli gələrək biz bu mühazirədə ekoloji hüquqpozma törətmiş şəxslərin hansı hallarda intizam, mülki, inzibati və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmələri barədə ətraflı danışacağıq.

SUAL 1.

Ekoloci-hüquqi məsuliyyətin anlayışı, mahiyyəti və funksiyaları

Hüquqi məsuliyyət hüququn tələblərini icra etməməyə görə dövlət məcburiyyətidir. Hüquqi məsuliyyət elə hüquq münasibətidir ki, bu münasibətlərin bir tərəfi, digər tərəf qarşısında, dövlət və cəmiyyət qarşısında öz hüquqa zidd əməllərinə görə cavab verməlidir. Hüquqi məsuliyyət sosial nəzarətin həyata keçirilməsinin, ictimai münasibətlərin mühafizəsinin və inkişafının demokratik cəhətidir. Qanunvericilikdə və hüquq elmində hüquqi məsuliyyətə iki baxımdan yanaşılır: pozitiv hüquq məsuliyyəti və neqativ hüquq məsuliyyəti. Pozitiv hüquq məsuliyyəti cəmiyyət üçün müsbət, faydalı funksiya və sosial rolu həyata keçirmək üzrə hüquqi vəzifədən əmələ gəlir (məs.: deputatlar öz seçiciləri qarşısında məsuliyyət daşıyır). Neqativ hüquq məsuliyyəti (retrospektiv) hüquqpozma ilə əlaqədar əmələ gəlir və dövlət tərəfindən hüququ pozan şəxs barəsində müvafiq hüquqi sanksiyalar tətbiq edilməsi ilə bağlıdır.

Məsuliyyət hər hansı bir hüquq normasının pozulması nəticəsində meydana çıxır. Məsuliyyət institutu ictimai həyatımızın bütün sahələrində özünü biruzə verir.

Ekoloci məsuliyyət dedikdə – cəmiyyət, indiki və gələcək nəsillər, konkret şəxslər və təbiət istifadəçiləri qarşısında dövlətin, cəmiyyətin və insanların məsuliyyəti başa düşülür.

Ekoloci məsuliyyət – çoxplanlı, sosial-iqtisadi və hüquqi institutdur. Ekoloci məsuliyyətin əsasında ekoloji hüquqpozmalar durur. Ekoloci məsuliyyət ictimai inkişafın ekoloji və iqtisadi proseslərini təmin edən normalara riayət edilməməsinin nəticəsi kimi özünü biruzə verir. İnsanlar

İqtisadi tələbatını ödəmək üçün onu əhatə edən ətraf təbii mühitə təsir edirlər. Bundan irəli gələrək onlar digər münasibətlərə təsir etmiş olurlar. Vurulan ziyanla bərabər insanların sağlamlığı da zərər çəkir.

Ekoloci məsuliyyətin mahiyyəti, məqsədi və istiqaməti 3 funksiyada təzahür edir.

1. *Stimullaşdırıcı (həvəsləndirici)*. Bu funksiya ətraf mühitin mühafizəsinə yönəlmiş iqtisadi və hüquqi stimullarda özünü göstərir.

2. *Kompensasiyalaşdırıcı (əvəz vermə, əvəzləyici)*. Bu funksiya ətraf mühitə vurulmuş ziyanın əvəzinin natural və ya pul formasında ödənilməsində ifadə olunur.

3. *Preventiv (qoruyucu)*. Bu funksiya isə vurulmuş zərərin aradan qaldırılması və cəza tədbirlərinin tətbiq olunması ilə ziyan vuranın xəbərdar edilməsini özündə əks etdirir.

Ekoloci pozuntu. İnsanlar öz iqtisadi tələbatını ödəmək məqsədilə ətraf təbii mühitə təsir edərkən öz hərəkətlərini ekoloji dəyərlərlə uyğunlaşdırmırlar. Bunun nəticəsində cəmiyyətlə təbiət arasındakı balans pozulur və ətraf təbii mühitə ziyan vurulur. Ekoloci pozuntu dedikdə insanların elə hərəkətləri başa düşülür ki, onlar öz iqtisadi tələbatını ödəmək üçün təbiətə ziyan vurmaqla təbiətdən istifadə edirlər.

Təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində ətraf təbii mühitə vurulan ziyan qaçılmazdır.

Bu ziyan 2 formada vurula bilər:

1. Normativ (yəni səlahiyyətli orqan tərəfindən müəyyən olunmuş qaydalara uyğun olaraq). Ətraf təbii mühitə vurulan normativ ziyan təsərrüfat fəaliyyətinin hüquqauyğun nəticəsidir.

2. Normadan artıq (yəni təbiətə vurulmuş ziyan müəyyən edilmiş həddən yuxarı olur). Normadan artıq vurulmuş ziyan hüquqazidd davranış nəticəsində vurulur və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş normativləri pozur.

Təbiətlə cəmiyyət arasındakı balans saxlamaq üçün dəymiş ziyan onların yaranma mənbəyindən asılı olmayaraq ödənilməlidir.

Ekoloci məsuliyyətin iki forması var:

1. İqtisadi.
2. Hüquqi.

Bu bölgü ictimai münasibətlərin nizamlanması xarakterinə və metoduna görə aparılır. İqtisadi və yaxud ekoloji-iqtisadi məsuliyyət subyektin hüquqa uyğun fəaliyyəti nəticəsində baş verir və iqtisadi metodlarla nizamlanır. Bu hər şeydən əvvəl tullantıların məhdudlaşdırılması məqsədi ilə çirkləndiricinin maddi maraqlarına əsaslanır.

Hüquqi məsuliyyət qeyri-hüquqi əməllərdən doğur və inzibati metodlarla nizamlanır. Bu formalar birlikdə ekoloji məsuliyyət institutunu müəyyənləşdirir. Ekoloci-iqtisadi məsuliyyət hüquqpozma nəticəsində yaranan hüquqi məsuliyyətdən onunla fərqlənir ki, bu məsuliyyət ziyanın yetirilməsi faktına görə yaranır. Belə ki, ekoloji iqtisadi məsuliyyət hüquqpozma çərçivəsindən kənarında mövcuddur. Yəni ona əməlin hüquqa zidd olması və təqsir kimi hüquqi kateqoriyalar aid deyil. O, obyektiv kateqoriya ilə xarakterizə olunur. İqtisadi fəaliyyətin xarakteri ilə ətraf mühitə dəymiş ziyan arasında səbəbli əlaqə mövcud olmalıdır.

Ekoloci-iqtisadi məsuliyyətin mexanizmi. Ekoloci-iqtisadi məsuliyyətin mexanizmi müxtəlifdir. Bu, konkret növ məsuliyyətdən asılıdır. Hal-hazırda qanunvericilik təbiət və cəmiyyət münasibətləri sahəsində bir sıra iqtisadi məsuliyyət növünü müəyyən edir. Məsələn: normativ və normadan yuxarı tullantılara görə müəssisələrin məcburi ödəmələri, havanın və suyun çirkləndirilməsinə görə ödəmələr, sudan və torpaqdan istifadəyə görə ödəmələr. Göstərilən hallarda aşağıdakılar qiymətləndirilir:

- təbii resurslardan istifadəyə görə ödəniş ((çirkləndirilmə də (havanın, suyun) təbii ehtiyatlardan istifadənin növüdür));
- ətraf mühiti zəiflədən fəaliyyətin azaldılmasının iqtisadi maraqları.

Burada kompensasiyanın ödənilməsi ekoloji fondun doldurulması vasitəsi deyil, təbiəti mühafizə fəaliyyətinin stimullaşdırılması vasitəsi kimi

çıxış edir. Bu cür stimulların olmaması təbii mühitin çirklənməsinə və nəticədə ekoloji fəlakətə gətirib çıxara bilər.

Hüquq normalarının əsas fərqli cəhəti normalarda olan sanksiyalardır, daha dəqiq desək, törədilmiş hüquq pozuntusuna görə seçilən məsuliyyət növündədir. "Hüquqi məsuliyyət" anlayışı hüquq ədəbiyyatlarında öz əksini tapıb. Ancaq, bütün hallarda hüquqi məsuliyyət öz spesifikliyini itirmir, yəni törədilmiş hüquq pozuntusuna görə hər hansı şəxsə maddi xarakter daşıyan, hüquq normasının sanksiyasına uyğun məsuliyyət tətbiq olunur.

Ekoloci-hüquqi məsuliyyətə 3 müxtəlif, lakin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan prizmadan baxmaq lazımdır:

1. Ekoloci-hüquqi məsuliyyət – dövlət məcburetme aktı kimi.
2. Ekoloci-hüquqi məsuliyyət – hüquq münasibətləri kimi.
3. Ekoloci-hüquqi məsuliyyət – hüquq institutu kimi.

Ekoloci-hüquq məsuliyyətinin dövlət məcburetme aktı kimi çıxış etməsi dövlətin təbiətdən istifadə və ətraf təbii mühitin mühafizəsi sahəsində qanunçuluğun və hüquq qaydalarının təmin olunması marağından irəli gəlir. Bu məqsədə çatmaq üçün inandırma və məcburetme metodundan istifadə olunur. İnandırma metodu böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ancaq bu metodun təsiri olmadıqda köməkçi xarakter daşıyan məcburetme metodundan istifadə olunur.

Ekoloci-hüquq məsuliyyəti hüquq münasibəti kimi hüquq normalarının pozulması nəticəsində dövlət və onun orqanları ilə hüquqpozan arasında yaranır. Hüquqpozma faktı subyektlə (hüquqpozan) dövlət arasında müəyyən hüquqi əlaqə yaradır.

Ekoloci-hüquq məsuliyyəti hüquq institutu kimi qanunçuluq və hüquq qaydalarının təmin olunması üçün, hüquq pozana qarşı dövlətin və onun orqanlarının hansı məcburetme təsir tədbirlərinin tətbiqetmə vasitəsini və qaydasını öyrədir.

Hüquqpozmadan o vaxt danışmaq olar ki, o, özündə hüquqpozmanın tərkib elementlərini əks etdirsin: *obyekti, obyektiv cəhəti, subekti və subyektiv cəhəti*.

Ekoloci-hüquqi məsuliyyətin quruluşu. Ekoloci-hüquqi məsuliyyət hüquq sistemində mövcud olan hüquqi məsuliyyətin formalarından biridir. Ekoloci-hüquqi məsuliyyət məsuliyyət institutunun bütün xüsusiyyətlərini özündə əks etdirməklə yanaşı spesifik xüsusiyyətlərə də malikdir. Bu xüsusiyyətlər ekoloji-hüquqi məsuliyyətin quruluşunun təhlili nəticəsində meydana çıxır.

Ekoloci hüquqi məsuliyyətin quruluşu aşağıdakı kimidir:

1) Ətraf mühitin mühafizəsi tələblərinin pozulması ilə əlaqədar yaranan təbiəti mühafizə münasibətləri.

2) Törədilmiş hüquqpozma faktına görə cinayət, müvafiq sanksiyaların tətbiqi.

Məsuliyyətin hissələri bir tam yaradaraq iki prinsip üzərində qurulur:

1. *Sinxronluq* – Bu prinsip məsuliyyətin hər iki hissəsinin daxili məzmununun uyğunluğunu xarakterizə edir. Başqa cür desək, hər bir hüquqpozmaya görə müəyyən olunmuş qaydada müvafiq sanksiya uyğunlaşdırılır (tətbiq edilir).

2. *Adekvatlıq prinsipi* törədilmiş hüquq pozuntusunun ağırlıq dərəcəsinə uyğun olan cəzanın müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Bu zaman əsasən aşağıdakı hallar nəzərə alınır:

- 1) törədilən hüquqpozmanın xarakteri;
- 2) dəymiş ziyanın miqdarı və onun nəticələri;
- 3) ziyan vuranın təqsirinin formaları;
- 4) hüquqpozmanın təkrar törədilməsi.

SUAL 2.

Ekoloci hüquqpozmanın anlayışı və tərkibi

Bir sıra hüquq ədəbiyyatlarında ekoloji hüquq pozuntusuna təbiətin mühafizəsi sahəsində qanunvericiliyi pozan, ətraf təbii mühitə, insanların sağlamlığına zərər vuran təqsirli, hüquqa zidd əməl kimi anlayış verilir. Lakin ekoloji qanunvericiliyə əsasən qeyd edə bilərik ki, bu anlayış ekoloji hüquq pozuntusunun mahiyyətini tam açıqlamır. Bu baxımdan biz iki məsələyə diqqət yetirməliyik. Birincisi, ekoloji baxımdan hüquqa zidd hesab edilən əməl təqsirli olmaya da bilər. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanununun 79-cu maddəsinin 7-ci bəndində qeyd edilir ki, "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində vurulmuş zərər Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilir". Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində isə təqsirsiz olaraq vurulmuş zərərin ödənilməsi mümkünlüyü barədə göstəriş vardır (*MM, mad. 1097.3, 1116.2*).

Burada bir şeyi də qeyd etmək yerinə düşərdi ki, "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanunda zərərin ödənilməsinə dair göstərişlər arasında ziddiyyət vardır (*mad. 79.4 və 79.7*).

İkincisi, ekoloji hüquq pozuntusu həmişə konkret zərərin vurulması ilə müşayiət olunmur. Belə ki, ekoloji hüquq pozuntusunu nəzərdə tutan qanunvericilik aktlarında insanın sağlamlığına və ya ətraf mühitə ziyan vurma təhlükəsinin yaranması özü-özlüyündə ekoloji pozuntu hesab edilir (CM mad.246.1)

Bir sıra hallarda ekoloji hüquq pozuntusu ekologiya hüququnun subyektlərinin qanuni hüquq və maraqlarının pozulmasında özünü biruzə verir. "Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 12-ci maddəsində qeyd edilir ki, "Ətraf mühitə dair informasiyanın verilməsini qanunazidd məhdudlaşdırmaqda təqsirli bilinən dövlət və ya yerli özünüidarəetmə orqanlarının rəhbərləri və digər vəzifəli şəxslər qanunvericiliyə uyğun olaraq məsuliyyət daşıyırlar" (CM mad.308,309,313,314). Həmin Qanunun 11.2-ci maddəsində qeyd edilir ki, "Ətraf mühitə dair informasiya ilə bağlı qeyri-dəqiq və ya əsassız imtina cavabı alanlar onlara dəyən maddi və mənəvi zərərin ödənilməsinə tələb etmək hüququna malikdirlər".

Bütün yuxarıda göstərilənlərə əsasən ekoloji hüquq pozuntusuna aşağıdakı kimi anlayış verə bilərik. **Ekoloci hüquq pozuntusu** dedikdə, hüquqazidd, əsas etibarilə təqsirli olaraq törədilən, ekoloji zərər vuran və ya ekoloji zərər vurulması üçün təhlükə yaradan, yaxud da ekoloji hüquq subyektlərinin hüquqlarını və qanuni mənafelərini pozan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) başa düşülür.

İctimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə ekoloji hüquq pozuntuları *ekoloji xətalara* və *ekoloji cinayətlərə* bölünür. Ekoloci xətalər ekoloji cinayətlərə münasibətdə az təhlükəli əməllərdir. Ekoloci xətalərin növləri aşağıdakılardır: *intizam, inzibati, mülki-hüquqi*.

Ekoloci hüquq pozuntusu öz strukturuna görə dörd elementdən ibarətdir: *obyekt, obyektiv tərəf, subyekt və subyektiv tərəf*.

Ekoloci hüquq pozuntusunun *obyekti* ətraf mühitlə və onun ayrı-ayrı komponentləri ilə əlaqədə olan və hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərdir. Bu münasibətlər məzmun etibarı ilə müxtəlifdir. Onlar aşağıdakı kimi təsnifləşdirilə bilər: təbii ehtiyatlar üzərində mülkiyyət və ondan istifadə hüququ ilə bağlı münasibətlər; ətraf mühitin zərərli təsirlərdən mühafizəsi ilə bağlı münasibətlər; insanların ekoloji hüquqları ilə bağlı münasibətlər; insanların qanuni mənafeələrinin müdafiəsi ilə bağlı münasibətlər.

Ekoloci hüquq pozuntusunun *obyektiv tərəfi* hərəkət və hərəkətsizlikdə ifadə oluna bilər. Obyektiv cəhətdən ekoloji hüquqpozmanın subyektinin hərəkəti hüquqazidd xarakter daşmalıdır. Hüquqaziddlik iki formada özünü göstərir. *Aktiv* – ətraf mühit haqqında qanunvericiliyin pozulması. *Passiv* – qanunun tələblərinə əməl edilməməsi.

Pozuntunun predmetini ekoloji hüquq qaydaları (hüquq münasibətləri sistemi) təşkil edir. Ekoloci hüquq pozuntusu üç əlamətlə xarakterizə olunur:

- 1) əməlin hüquqazidd olması;
- 2) ekoloji zərərin vurulması və ya həmin zərərin vurulmasına dair real təhlükə, yaxud ekoloji hüquq subyektlərinin digər qanuni hüquqlarının və maraqlarının pozulması;
- 3) hüquqazidd əməl ilə ekoloji zərərin vurulması və ya həmin zərərin vurulmasına dair real təhlükə, yaxud ekoloji hüquq subyektlərinin digər qanuni hüquqlarının və maraqlarının pozulması arasında səbəb əlaqəsinin mövcudluğu.

Ekoloci hüquq pozuntusunun *subyektləri* Azərbaycan Respublikasının ərazisində təbiətdən istifadə ilə və ya ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı hüquq pozuntusu törətmiş hüquqi şəxslər, vəzifəli şəxslər və fiziki şəxslər, o cümlədən xarici hüquqi və fiziki şəxslər ola bilər.

Subyektlərin məsuliyyətə cəlb edilməsi müvafiq hüquq sahəsinin müəyyən etdiyi dairədə konkretləşir. Belə ki, cinayət məsuliyyətinə yalnız fiziki şəxslər cəlb edilirlər və ekoloji hüquq pozuntusuna görə 16 yaşdan məsuliyyət yaranır. İnzibati məsuliyyətə isə fiziki və hüquqi şəxslər cəlb edilirlər. İnzibati məsuliyyətə cəlb etmək üçün inzibati xəta törədənə qədər şəxsin 16 yaşı tamam olmalıdır. Mülki məsuliyyətdə bir qədər fərqli xüsusiyyətlər mövcuddur. Belə ki, 14 yaşdan 18 yaşınadək fiziki şəxslər məhdud məsuliyyətli, 18 yaşdan sonra isə tam mülki məsuliyyətli hesab edilirlər. İntizam məsuliyyətinə yalnız müəssisənin işçiləri cəlb edilirlər. Əmək qanunvericiliyində intizam məsuliyyətinə cəlb edilə bilən şəxslərin yaş həddi ilə bağlı konkret göstəriş yoxdur. Lakin qanunvericiliyə görə 15 yaşı tamam olmuş şəxslər əmək müqaviləsi bağlaya bilərlər. Bu baxımdan 15 yaşı tamam olmuş şəxslərin intizam məsuliyyətinə cəlb edilə bilməsi istisna deyildir.

Ekoloci hüquq pozuntusunun *subyektiv tərəfi* ekoloji hüquq pozuntusu törətmiş şəxsin təqsirini nəzərdə tutur (burada ziyan vuranın təqsirindən asılı olmayaraq yüksək təhlükə mənbəyinin vurduğu ziyanın ödənilməsi ilə bağlı Mülki qanunvericiliyin göstərişi istisna edilmir). Təqsir hüquqpozma törətmiş şəxsin öz əməlinə psixi münasibətini əks etdirir.

Qanunvericilikdə təqsirin iki forması olduğu qeyd edilir. 1). Qəsd; 2). Ehtiyatsızlıq. Hüquq məsuliyyəti təqsirin qarışıq (ikili) formasının da mövcudluğunu qeyd edir ki, bu müəlliflərin də fikrinə haqq qazandırmaq olar. Belə ki, faktiki olaraq qanunvericilikdə təqsirin qarışıq (ikili) forması ilə törədilən hüquqpozmalarda öz əksini tapmışdır (məsələn, Cinayət Məcəlləsi mad. 248.3, 250.3-252.3və s.).

Qəsdən törədilən ekoloji hüquq pozuntusunda şəxs öz əməlinin hüquqazidd olduğunu dərk edir, onun neqativ nəticələrini əvvəlcədən görür və bunları arzu edir (birbaşa qəsd) və ya bunları arzu etməsə də belə nəticələrin baş verəsinə şüurlu surətdə yol verir (dolaylı qəsd).

Ehtiyatsızlığın iki növü fərqləndirilir: 1) *özünəgüvənmə*; 2) *etinasızlıq*.

Özünəgüvənmə nəticəsində törədilən ekoloji hüquq pozuntusunda şəxs öz əməlinin zərərli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görür, lakin kifayət qədər əsas olmadan onların qarşısını alacağını güman edir, *etinasızlıq* nəticəsində törədilən əməldə isə şəxs öz əməlinin zərərli nəticələr verə biləcəyi imkanını lazımi diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda onları görmür.

Biz yuxarıda ziyan vuranın təqsirindən asılı olmayaraq yüksək təhlükə mənbəyinin vurduğu ziyanın ödənilməsi ilə bağlı mülki qanunvericiliyin prinsipindən danışmışdıq. Mülki qanunvericiliyə əsaslanaraq qeyd edə bilərik ki, ətrafdakılar üçün yüksək təhlükə ilə bağlı fəaliyyət nəticəsində (məsələn: mexanizmlərdən, nəqliyyat vasitələrindən, güclü təsirə malik zəhərli maddələrdən istifadə, eləcə də istehsal fəaliyyəti ilə bağlı ətrafdakılar üçün yüksək təhlükə yaradan müəssisələrin fəaliyyəti və s.) mülki hüquq pozuntusu törətmiş fiziki və ya hüquqi şəxslər, zərərin qarşısını almaz qüvvənin təsiri və ya zərərçəkənin qəsdli nəticəsində əmələ gəldiyini sübuta yetirə bilməsələr vurduqları zərərin əvəzini ödəməyə borcludurlar (Mülki Məcəllə, mad. 1108).

Ekoloci hüquqpozmaların təsnifləşdirilməsi müxtəlif əlamətlərə görə aparılır: hüquqpozmanın predmetinə, obyektinə, sanksiyaya, ziyanvurmanın üsuluna və s. görə.

Predmetinə görə bütün hüquqpozmalar ətraf mühitin qorunması və ondan istifadə edilməsi ilə bağlı olur. Onlar üç qrupa bölünür:

1. Mülkiyyət hüququnun pozulması;
2. Sahiblik hüququnun pozulması.
3. Təbii ehtiyatlardan istifadə hüququnun pozulması.

Obyektinə görə ekoloji hüquqpozmalar sahəvi əlamətlərinə görə fərqləndirilir. Məsələn: meşədən, sudan, havadan, torpaqlardan, yerin təkindən və s. istifadə ilə əlaqədar olan hüquqpozmalar.

Ekoloci hüquqpozmalar sanksiyasına görə aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir: cinayət, inzibati, mülki. Sanksiyanın növündən və həcmindən

asılı olaraq əməlin ictimai təhlükəliliyi müəyyən edilir. Bu mənada hüquqpozmlar 2 yerə bölünür:

1. Ekoloci cinayətlər.
2. Ekoloci xətalər.

Ziyanın vurulması üsuluna görə isə ekoloji hüquqpozmların aşağıdakı növləri var:

1. Ətraf mühitin çirkləndirilməsi.
2. Təbii ehtiyatlardan səmərəsiz istifadə etmə.
3. Təbiət obyektlərini məhv etmə və ya zədələmə.

SUAL 3.

Ekoloci hüquqpozmalara görə məsuliyyətin növləri

Hər bir hüquq pozuntusunun xarakterindən asılı olaraq müxtəlif məsuliyyət növü vardır. Ekoloci hüquqpozmalara görə məsuliyyət əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsindən asılı olaraq aşağıdakı növlərə bölünür: *intizam məsuliyyəti, maddi məsuliyyət, mülki məsuliyyət, inzibati məsuliyyət, cinayət məsuliyyəti.*

İntizam məsuliyyəti. *İntizam məsuliyyəti* – məsuliyyətin bir növü olub, hüquqazidd, təqsirli və cəzalanmalı olan hərəkət və ya hərəkətsizlikdir. Ekoloci hüquqpozuntusuna görə intizam məsuliyyəti Əmək Məcəlləsi və ekoloji qanunvericiliklə tənzimlənir. Əmək qanunvericiliyində ekoloji hüquq pozuntusuna görə intizam məsuliyyəti barədə birbaşa göstəriş olmasa da, orada nəzərdə tutulan inrizam məsuliyyəti digər hüquq münasibətləri kimi ekoloji hüquq münasibətlərinə də şamil edilir. Ekoloci hüquqpozmalara görə intizam məsuliyyəti xidməti və ya müqavilə üzrə vəzifələrn yerinə yetirilməməsindən irəli gəlir. Bu məsuliyyət müəssisənin, təşkilatın müdiriyyəti tərəfindən və ya tabelilik qaydasında yuxarı orqan tərəfindən təqsirli işçinin üzərinə intizam tənbehi qoyulmasında ifadə olunur.

Ekoloci intizam xətaları əsas etibarlı ilə etiyatsızlıqdan törədilir. Qanunvericiliyə əsasən işçi qanunla müəyyən edilmiş vəzifələri yerinə yetirmədikdə və ya bu vəzifələrdən sui-istifadə etdikdə, eləcə də əmək müqaviləsi öhdəliklərini icra etmədikdə intizam məsuliyyətinə və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada digər məsuliyyətə cəlb edilir. Əmək Məcəlləsində və ya əmək müqaviləsində nəzərdə tutulan vəzifələri işçi yerinə yetirmədikdə və ya keyfiyyətsiz yerinə yetirdikdə, eləcə də müəssisədaxili intizam qaydalarını pozduqda işəgötürən işçiyə aşağıdakı intizam tənbehlərindən birini verə bilər:

- 1) töhmət;
- 2) sonuncu xəbərdarlıqla şiddətli töhmət;
- 3) kollektiv müqavilələrdə nəzərdə tutulmuşdursa, aylıq əmək haqqının 1/4-i məbləğindən çox olmamaq şərtilə cərimə;
- 4) əmək müqaviləsini Əmək Məcəlləsinin 70-ci maddəsinin "Ç" bəndi ilə ləğv etmək.

Əmək Məcəlləsinin 70-ci maddəsində işəgötürən tərəfindən əmək müqaviləsinin ləğv edilməsinin əsasları öz əksini tapmışdır. Bu maddənin "Ç" bəndinə əsasən işçi əmək funksiyasının və ya əmək müqaviləsi üzrə

öhdəliklərini yerinə yetirmədikdə, yaxud da Əmək Məcəlləsinin 72-ci maddəsində sadalanan hallarda əmək vəzifələrini kobud şəkildə pozduqca əmək müqaviləsi işəgötürən tərəfindən ləğv edilə bilər (Əmək Məcəlləsinin 72-ci maddəsində əmək vəzifələrinin kobud şəkildə pozulması hesab edilən hallar öz əksini tapmışdır). İşəgötürənin özünün intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi onun işəgötürən hesab edilən vəzifəli şəxs, müəssisənin mülkiyyətçisi, müəssisə dövlət mülkiyyətində olduqda isə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir (burada icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətini nazirliklər, dövlət komitələri, dövlət konsernləri, şirkətləri və idarələri həyata keçirirlər).

İntizam tənbehi verilməzdən əvvəl intizam xətasının törədilməsi ilə əlaqədar işçidən yazılı izahat alınır. İşçinin yazılı izahat verməkdən boyun qaçırması ona intizam tənbehinin verilməsini istisna etmir. İntizam tənbehi əmək və ya icra intizamı pozulduğu aşkar olduğu gündən bir ay müddətində verilə bilər. İntizam xətası törətmiş şəxsin xəstə olduğu müddət, eləcə də məzuniyyətdə və ezamiyyətdə olduğu müddət həmin müddətə daxil edilmir və intizam xətasının törədildiyi gündən altı ay keçdikdən sonra işçiyə intizam tənbehi verilə bilməz. Bir intizam xətasına görə yalnız bir intizam tənbehi verilə bilər. İntizam tənbehi işəgötürənin əmri (sərəncamı, qərarı) ilə verilir. İşçi həmin əmrlə tanış edilməlidir. Əgər işçi tələb edərsə, həmin əmrin surəti ona təqdim olunmalıdır.

Maddi məsuliyyət. Ekoloci hüquq pozuntusuna görə maddi məsuliyyət Əmək Məcəlləsi ilə və digər normativ-hüquqi aktlarla tənzimlənir. Hüquqi məsuliyyətin bu növü mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulan əmlak məsuliyyəti ilə eyniləşdirilməməlidir.

Maddi məsuliyyət dedikdə, işçinin öz əmək vəzifələrini lazımi şəkildə yerinə yetirməməsinə görə idarəyə, müəssisəyə və ya təşkilata vurduğu əmlak zərərinin, habelə işəgötürənin qanunsuz hərəkətləri ilə mülkiyyətçiyə vurduğu zərərin əvəzini qanunvericiliklə müəyyən edilən qaydada və məbləğdə ödəmək vəzifəsi başa düşülür. Məsələn, vəzifəli şəxslərin və ya

digər işçilərin ekoloji hüquqpozma törətməsi nəticəsində, müəssisə zərər çəkən tərəfə kompensasiya ödəməli olduqda, təqsirkar şəxslər maddi məsuliyyət daşıyırlar. Vurulmuş ziyana görə maddi məsuliyyət hüquqi məsuliyyətin müstəqil növü olduğu üçün işçi eyni əmələ görə həm maddi məsuliyyətə, həm də digər hüquqi məsuliyyətə cəlb edilə bilər.

Əmək Məcəlləsində ekoloji hüquq pozuntusuna görə maddi məsuliyyət barədə düzünə göstəriş olmasa da, ekoloji hüquq pozuntusu törətmiş şəxsin qəsdən və ehtiyatsızlıqdan vurduğu ziyana görə maddi məsuliyyəti aşağıdakı hallarda yaranır:

- a) ziyanın həqiqətən vurulduğu aşkar olduqda;
- b) təqsirkarın əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) qanunazidd olduqda;
- c) təqsirkarın qanuna zidd əməli ilə bu əməlin nəticəsi arasında səbəbli əlaqə olduqda.

Tərəflərin (işəgötürənin və işçinin) maddi məsuliyyəti onlardan birinin digərinə ziyan vurduğu aşkar edildiyi andan başlayır. Əgər tərəflərlərdən hər hansı biri ümumiyyətlə ziyan vurulmadığı və ya ziyan vurulsa da bu ziyanın vurulmasında onun təqsiri olmadığı, eləcə də vurulmuş ziyanın miqdarı ilə bağlı iddialı olarsa bunu sübut etməyə borcludur.

İşəgötürən özünün qanunazidd hərəkətləri nəticəsində mülkiyyətçiyə vurduğu ziyana görə Əmək Məcəlləsi ilə və digər normativ-hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş qaydada və hallarda o vaxt tam maddi məsuliyyət daşıyır ki, onun fəaliyyəti mülkiyyətçi ilə əmək müqaviləsi əsasında həyata keçirilmiş olsun. Mülkiyyətçi öz əmri (qərarı, sərəncamı) ilə işəgötürən tərəfindən ona vurulan ziyanı təmin edə və ya vurulmuş ziyanın məhkəmə qaydasında ödənilməsi üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş tədbirləri görə bilər.

Ziyan vurulduqdan sonra əmək münasibətlərinə xitam verilərsə bu hal təqsirkar tərəfi maddi məsuliyyətdən azad etmir.

İnzibati məsuliyyət. Ekoloci hüquq pozuntularına görə inzibati məsuliyyət İnzibati Xətalər Məcəlləsi və ekoloji qanunvericiliklə tənzimlənir. Təbiətdən istifadə və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ən çox yayılan hüquq pozuntuları inzibati hüquq pozuntularıdır. Ekoloci hüquq pozuntusuna görə inzibati tənbeh məsuliyyət səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən inzibati tənbeh tədbirinin tətbiq edilməsindən ibarətdir. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 22-ci maddəsinə əsasən inzibati tənbeh məsuliyyət tədbiridir və inzibati xəta törədən şəxsi qanunlara əməl edilməsi ruhunda tərbiyələndirmək, habelə həm inzibati xəta törətmiş şəxs, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni inzibati xəta törədilməsinin qarşısını almaq məqsədi daşıyır. Ekoloci hüquqpozmalara görə inzibati məsuliyyətə fiziki və hüquqi şəxslər, habelə vəzifəli şəxslər cəlb edilə bilərlər. Ətraf mühitin qorunması qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara görə inzibati tənbeh, inzibati xətanın törədildiyi gündən ən gec bir il keçmədən verilə bilər.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinə əsasən aşağıdakı ekoloji hüquqpozmalara görə inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq edilir:

- ətraf mühitə atılan, axıdılan və ya basdırılan zərərli maddələrin miqdarının, habelə zərərli fiziki təsirlərin hədlərinin yol verilə bilən normativlərdən artıq olması;
- atmosfer havasının mühafizəsi sahəsində qanunvericiliyin pozulması;
- radioaktiv maddələrlə iş zamanı ekoloji tələblərin pozulması;
- müəssisələrin, qurğuların və başqa obyektlərin tikintisinə, yenidən qurulmasına dair ekoloji tələblərin pozulması;
- müəssisələr, qurğular və başqa obyektlər istismara verildikdə və ya istismar müddətində ekoloji tələblərin pozulması;
- ətraf mühitə tullantılarında müəyyən edilmiş normadan artıq çirkləndirici maddələr olan nəqliyyat vasitələrinin istehsalı, idxalı və istismara buraxılması;

- ətraf mühitin müəssisə (istehsalat) monitorinqinin və ya təsərrüfat fəaliyyətinin ətraf mühitə təsirinin uçot və hesabatının aparılmaması;
- ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində standartlaşdırma qaydalarının pozulması;
- ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində sertifikatlaşdırma qaydalarının pozulması;
- təhlükəli mənbəyi olan müəssisənin mülki məsuliyyətinin sığortalanmaması;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindən istifadə qaydalarının pozulması;
- əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında qanunvericiliyin pozulması;
- yerin təkindən istifadə qaydalarının pozulması;
- torpaqların (məhşə fondu torpaqlarının) zibillənməsi və korlanması;
- torpaqlardan təsərrüfatsızcasına istifadə edilməsi;
- torpaqların dövlət uçotundan, qeydiyyatından gizlədilməsi və ya kəmiyyətinə və keyfiyyətinə dair məlumatların təhrif edilməsi;
- müvəqqəti tutulan torpaqların vaxtında qaytarılmaması və ya onların müvafiq istifadə üçün yararlı hala salınmaması, icarəyə verilmiş torpaqların məqsədli təyinatını dəyişdirmədən başqa məqsədlər üçün istifadə;
- Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsinin sahilboyu 80-130 metrlik zolağının altında olan torpaq sahələrinin bağlanması və dəniz sahilinə gediş-gəlişin məhdudlaşdırılması;
- torpaq sahələrinin tikinti üçün ayrılması qaydalarının pozulması;
- mərz nişanlarının məhv edilməsi;
- torpaq sahələrində meteoroloji şəbəkələrin, ölçü vasitələrinin və digər vasitələrin sıradan çıxarılması və torpaqların kateqoriyalarının dəyişdirilməsi;

- meşəqırma fondundan istifadənin, oduncağın tədarük edilib daşınmasının müəyyən edilmiş qaydasının pozulması;
- meşəqırma bileti (orderi) olmadan köküstə yaş ağacların və kolların qanunsuz kəsilməsi və zədələnməsi, meşə bitkilərinin və cavan ağacların məhv edilməsi və zədələnməsi;
- meşəqırma biletində və ya meşə biletində nəzərdə tutulmuş məqsədləri və ya tələbləri gözləmədən meşədən istifadə etmə;
- meşələrin bərpası, məhsuldarlığının artırılması, cins tərkibinin yaxşılaşdırılması və yetişmiş oduncaq ehtiyatlarından istifadə qaydalarının pozulması;
- meşə fondu torpaqlarında biçənəklərin və otlaq sahələrinin zədələnməsi və ya korlanması;
- meşə fondu sahələrində özbaşına ot biçilməsi və mal-qara otarılması, özbaşına yabanı meyvə, qoz-fındıq, göbələk, giləmeyvə yığılması;
- meşə fondu torpaqlarında meşələrə zərərli təsirin qarşısını alan qurğuları olmayan istehsal obyektlərinin tikilməsi və ya istifadəyə verilməsi;
- meşə fondu torpaqlarında meşəsuvarma şəbəkələrinin, drenaj sistemlərinin və yolların məhv edilməsi və ya korlanması;
- meşə fondu torpaqlarında məhdudlaşdırıcı nişanların (sərhəd, kvartal və sairə göstərici dirəklərin) məhv edilməsi və zədələnməsi;
- meşə üçün faydalı faunanın məhv edilməsi;
- su obyektlərindən və sudan istifadə qaydalarının pozulması;
- su obyektlərinin mühafizəsi qaydalarının pozulması;
- içməli su mənbələrinin, su təmizləyici qurğuların, su kəmərlərinin sanitariya mühafizə zonalarının tələblərinin və içməli suyun keyfiyyətinə dair tələblərin pozulması;
- tullantıların yerləşdirilməsi və emalı tələblərinin pozulması;
- pestisidlər və aqrokimyəvi maddələr haqqında qanunvericiliyin pozulması;

- zərərli maddələrlə və ya bu maddələrin qarışıqları ilə aparılan əməliyyatların, gəmi sənədlərində qeyd etmək vəzifələrinin yerinə yetirilməməsi;

- radiasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi tələblərinin yerinə yetirilməməsi və ya pozulması;

- hidrometeorologiya fəaliyyəti haqqında qanunvericiliyin pozulması;

- geodeziya və kartoqrafiya haqqında qanunvericiliyin pozulması;

- sənaye və məişət tullantılarının qalaqlanması və yandırılması zamanı ətraf mühitin mühafizə tələblərinə əməl edilməməsi;

- balıq ehtiyatlarının mühafizəsi və ov qaydalarının pozulması;

- heyvanlar aləmi obyektlərindən istifadə qaydalarının pozulması;

- ekoloji təhlükəsizlik haqqında qanunvericiliyin pozulması.

Mülki məsuliyyət. Ətraf mühitin mühafizəsi və təbiətdən istifadə sahəsində mülki-hüquqi məsuliyyət hüquq pozuntusu törətmiş şəxsin üzərinə ekoloji tələblərin pozulması nəticəsində vurulan zərərin ödənilməsi vəzifəsinin qoyulmasından ibarətdir. "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 79-cu maddəsinin 7-ci bəndində qeyd edilir ki, "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində vurulmuş zərər Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilir". Mülki Məcəllənin 1115-ci maddəsinə əsasən zərərin əvəzinin ödənilməsinin təmin edərkən, məhkəmə zərərin vurulması üçün məsuliyyət daşıyan şəxsin üzərinə işin hallarına uyğun olaraq zərərin əvəzini naturada ödəmək (eyni növlü və keyfiyyətli əmlak vermək, zədələnmiş əmlakı düzəltmək və s.) və ya vurulmuş zərərin əvəzini ödəmək öhdəliyi qoyur.

Mülki Məcəllədə zərərin əvəzinin ödənilməsinin iki üsulu müəyyən edilmişdir: 1. Natura, 2. Pul. Vurulmuş zərərin əvəzinin naturadan ödənilməsi zərər vurulan təbii ehtiyatın əvvəlki vəziyyətinin bərpasının real olaraq mümkünlüyü şəraitində baş verə bilər.

Zərərin ödənilməsinə görə alınan məbləğlər ətraf mühitin mühafizəsi fondlarına, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda isə zərər çəkmiş hüquqi və ya fiziki şəxslərin hesabına köçürülür.

Qanunvericiliyə əsasən zərərçəkənin qəsdli nəticəsində yaranan zərərin əvəzi ödənilmir. Əgər zərərin əmələ gəlməsinə və ya artmasına zərərçəkənin özünün kobud ehtiyatsızlığı şərait yaratmışdırsa, zərərçəkənin və zərərvuranın təqsirinin dərəcəsindən asılı olaraq əvəzin ödənilməsi miqdarı araşdırılmalıdır. Fiziki şəxsin həyatına və ya sağlamlığına zərər vurulduqda onun əvəzini ödəməkdən imtina edilməsinə yol verilmir. Zərərin qəsdən törədilmiş hərəkətlər nəticəsində vurulduğu hallar istisna olmaqla, məhkəmə fiziki şəxsin vurduğu zərərin əvəzinin ödənilməsi miqdarını onun əmlak vəziyyətini nəzərə almaqla azalda bilər. Fiziki şəxsin həyatına və ya sağlamlığına vurulmuş zərərin ödənilməsi qaydaları Mülki Məcəllənin 60-cı fəslində öz əksini tapıb. Ekoloci hüquq pozuntusu nəticəsində vurulan zərərin ödənilməsi də bu qaydalara uyğun olaraq həyata keçirilir.

Zərərçəkənin sağlamlığı pozulduqdan sonra əldə etdiyi qazanc zərərin əvəzinin ödənilməsi hesabına daxil edilmir. Bundan başqa zərərçəkənə ödənilməli zərərin əvəzinin həcmi və miqdarı qanunla və ya müqavilə ilə artırıla bilər.

Zərərçəkənin itirdiyi qazancın tərkibinə onun həm əsas iş yerində, həm də əvəzçilik üzrə əmək və mülki hüquq müqavilələləri əsasında əməyin ödənilməsinin gəlir vergisi tutulan bütün növləri daxil edilir. Birdəfəlik xarakterli ödəncələr, o cümlədən istifadə edilməmiş məsuliyyətə görə kompensasiya və işdən azad edilərkən işdənçıxarma müavinəti nəzərə alınmır. Müvəqqəti əmək iqtidarsızlığı və ya hamiləliyə və doğuşa görə məzuniyyət dövrü üçün ödənilmiş müavinət nəzərə alınır. Sahibkarlıq fəaliyyətindən götürülən gəlir, habelə müəllif qonararı itirilmiş qazancın tərkibinə daxil edilir, bu zaman sahibkarlıq fəaliyyətindən götürülən gəlir

vergi müfəttişliyinin məlumatına əsasən daxil edilir. Qazancın bütün növləri vergilər tutulanaqəd hesablanmış məbləqlərdə nəzərə alınır.

Əmək qabiliyyətini qismən itirmiş zərərçəkənin sağlamlığını pozulması ilə əlaqədar əmək qabiliyyəti sonralar zərərin əvəzinin təyin edildiyi məqamdakına nisbətən azaldıqda o, zərərin əvəzinin ödənilməsi vəzifəsinin həvalə olunduğu şəxsdən əvəz miqdarının müvafiq surətdə artırılmasını istənilən vaxt tələb edə bilər. Əgər zərərçəkənin əmək qabiliyyəti zərərin əvəzinin təyin edildiyi məqamdakına nisbətən artarsa, zərərçəkənin sağlamlığına vurulmuş zərərin əvəzini ödəmək vəzifəsinin həvalə olunduğu şəxs əvəz miqdarının müvafiq surətdə azaldılmasını tələb edə bilər.

Cinayət məsuliyyəti. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 2-ci maddəsində CM-nin vəzifələri sadəlanmışdır. Bu vəzifələrin içərisində ətraf mühitin cinayətkar qəsdlərdən qorunması da öz əksini tapmışdır.

İnsanın həyatı və sağlamlığı havanın, suyun və qida məhsullarının keyfiyyətindən çox asılıdır. Bunların keyfiyyəti isə ətraf təbii mühitin vəziyyəti ilə sıx bağlıdır.

Ətraf təbii mühitin keyfiyyəti inzibati və mülki qanunvericiliklə qorunduğu kimi, həm də cinayət qanunvericiliyi ilə qorunur. Ətraf təbii mühitin mühafizəsi bütün dünya dövlətləri tərəfindən həlli vacib olan problemlərdən biri kimi qəbul olunur. Bu baxımdan ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində mövcud olan hüquqpozmalara qarşı mübarizənin gücləndirilməsi məqsədi ilə ekoloji cinayətlər ayrıca bir fəsildə, CM-nin 28-ci fəslində öz əksini tapmışdır (CM. mad.247-261).

Ümumilikdə CM-də öz əksini tapan ətraf mühitin mühafizəsi və təbiətdən istifadə ilə əlaqədar müəyyən edilmiş cinayət tərkiblərini onların yerinə yetirdiyi funksiyalardan irəli gələrək (mühafizə edilən ictimai münasibətin növündən asılı olaraq) üç kateqoriyaya ayırmaq olar:

- 1) xüsusi ekoloji tərkiblər;
- 2) qarışıq tərkiblər;

3) əlavə tərkiblər.

Xüsusi ekoloji tərkiblərə CM-in 28-ci fəslində nəzərdə tutulan cinayət tərkiblərini aid etmək olar. Bu cinayət tərkiblərində qadağan edilmiş əməllər bilavasitə ətraf mühit əlaqələrinə qarşı yönəlmişdir.

Ətraf mühitin mühafizəsi və təbiətdən istifadə sahəsində qarışıq tərkiblərə elə tərkiblər aid edilir ki, bu tərkiblərdə qadağan edilmiş əməllər ətraf mühit əlaqələrinə birbaşa deyil, dolayısı ilə ziyan vurmuş olur. Həmin tərkiblərə aşağıdakıları aid etmək olar: təcavüzkar müharibəni başlama və ya aparma; terroçuluq; tikinti, mədən işlərinin və sair işlərin aparılmasının təhlükəsizlik qaydalarını pozma; tikinti qaydalarını pozma; müvafiq icazə almadan mühafizə zonalarında tikinti və ya quraşdırma işləri aparma; partlayış təhlükəli obyektlərdə təhlükəsizlik qaydalarını pozma; yanğın təhlükəsizliyi qaydalarını pozma; radioaktiv materiallarla qanunsuz davranmaq və s.

Əlavə cinayət tərkibləri elə tərkiblərdir ki, onlar öz təbiəti etibarını ilə ekoloji tərkiblər olmasa da, bu tərkiblərdə qadağan edilmiş əməllər müəyyən mənada ətraf mühit əlaqələrinə qəsd edə bilər. Bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə; vəzifə səlahiyyətlərini aşma; vəzifə saxtakarlığı; səhlənkarlıq və s.

NƏTİCƏ

Beləliklə, biz "Ekoloci-hüquqi" məsuliyyət adlı 6 sayılı mövzuya yekun vurduq və qeyd etdik ki, ekoloji-hüquqi məsuliyyət dedikdə ətraf təbii mühitin mühafizəsi və ondan istifadə ilə bağlı mövcud qanunların göstərişinə əməl etməyən şəxslərin, yəni ekoloji hüquqpozma törətmiş şəxslərin qanunvericiliyə uyğun olaraq məsuliyyət daşımaları başa düşülür. Bununla yanaşı, qeyd etdik ki, ekoloji hüquqpozmanın mahiyyəti üç funksiyada öz əksini tapır:

- 1) stimullaşdırma;
- 2) kompensasiyalaşdırma;
- 3) preventiv.

İkinci sual araşdırılarkən ekoloji hüquq pozuntusuna aşağıdakı kimi anlayış verdik: Ekoloci hüquq pozuntusu dedikdə, hüquqazidd, əsas etibarlı ilə təqsirli olaraq törədilən, ekoloji zərər vuran və ya ekoloji zərər vurluması üçün real təhlükə yaradan, yaxud da ekoloji hüquq subyektlərinin hüquqlarını və qanuni mənafelərini pozan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) başa düşülür. İctimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə ekoloji hüquq pozuntularını ekoloji xətalara və ekoloji cinayətlərə böldük.

Üçüncü sualda isə biz ekoloji hüquqpozmalara görə məsuliyyətin dörd növünü fərqləndirdik:

- 1) intizam məsuliyyəti;
- 2) inzibati məsuliyyət;
- 3) mülki məsuliyyət;
- 4) cinayət məsuliyyəti;
- 5) Maddi məsuliyyət.